

ТОВФІК КЕЗМА,

заст. голови Асоціації Сходознавства в Києві.

ОПОВІДАННЯ АРАБСЬКОГО ІСТОРИКА АБУ-ШОДЖІ РУДРАВЕРСЬКОГО ХІ В.

про те, як охрестилася Русь.

Дві слові од редактора.

I.

Патріярх арабської історіографії Табарі (пом. 923) довів своє велетенське літописання лиш до 913 р. Літопис дальших подій, до 980 р., під заголовком „Що діялося з народами“ (Таджаріб аль-омам) скомпонував везір султанської бовейгідської династії в Багдаді ибн-Мискавейг (пом. 1030); а до ибн-Мискавейга—„Зейль“ (=„Продовження“) дав везір багдадського халіфа Моктадія (1075-1094) Абу-Шоджа́ Рудраверський. Праця того Абу-Шоджі вважалася була до недавніх часів за загублену, але 1921 р., в Оксфорді, вона несподівано вийшла печатно поміж люди, як додаток до Амелі-розового видання „Таджаріб-аль-омам“ ибн-Мискавейга¹⁾. Становить воно собою III т. згаданого видання (а саме ст. 1-332) і містить оповідання про події років 370-389 гіджри, тоб-то 980-999 рр. християнської ери.

Головні наші джерела про життя Абу-Шоджі Рудраверського — це всесвітній історик-месопотамець ибн-аль-Асір (1160-1232)²⁾ та його ученик, автор біографічного словника, „арабський Плутарх“ ибн-Халлікян (1211-1282)³⁾. З них видно, що Абу-Шоджа́ Мохаммед ибн-аль-Хосейн Загіреддін Рудраверський (як часом, то з епітетом: ибн-аль-Гамаданій) народ. 1045 р. в Рудравері — селі, недалекому од Гамадана, а 1083 р. він уже везірував у багдадського халіфа Моктадія, який зрештою не мав справжньої світської влади, бо над Багдадом панував тоді сельджуцький султан Меликшах із своїм великим везіром Низамельмольком. І от, 1091 р., коли в вуличній сварці

¹⁾ яке носить вигадливий заголовок: The eclipse of the 'Abbasid caliphate (Оксф. 1920-1921).

²⁾ Про „везіра Абу-Шоджу“ див. у ибн-аль-Асіра під р. 389 — 999 (про кінець тексту „Зейль“), під р. 484 = 1091 (дуже характеристичне оповідання про звільнення Абу-Шоджі з везірської посади), під р. 488 — 1095 (смерть його в Медіні).

³⁾ У ибн-Халлікяна — спеціальна стаття „Абу-Шоджа́ Рудраверський“, егип. вид. 1310 = 1893, т. II, ст. 69-70; англ. перекл. Slane, т. III (1868), ст. 288-290.

побив правовірного мусулманина жид ибн-Симха, протеже султана Меликшаха та везіра Низамельмолька, за мусулманином обстав ревною до віри Абу-Шоджа́, намовив халіфа видати едикт проти чужовірців, — і кінець кінцем халіф був приневолений, на угоду розгніваній сельджуцькій владі, звільнити Абу-Шоджу з везірування. Побожний везір, що постраждав за свою релігійну відданість, переїхав до святого міста Медіни і там помер 1095 р. Оце головні дані про нашого автора.

Додати до цього варто хіба (щоб застерегти проти дуже можливого непорозуміння), що був в XI-XII в. ще й інший продовжник попереднього арабського літописання, трохи молодший арабський історик, теж гамаданець („аль-Гамаданій“, чи „ибн-аль-Гамаданій“), і теж на ймення Мохаммед (тільки ибн-‘Абдальмалик, а не ибн-аль-Хосейн). Той [ибн]-аль-Гамаданій дописав Табарієву літописну всезбірку, довівши огляд подій наче-б то й до 1118 року¹⁾, а швидше мабуть, що до ранішої дати. Принаймні з тих звісток, які ми маємо про „Такмилет таріх ат-Табарі“ = „Доповнення до Табарієвої історії“ Мохаммеда ибн-‘Абдальмалика аль-Гамаданія серед арабських рукописів паризької Національної Бібліотеки²⁾, показується, що „Доповнення до Табарієвої історії“ зроблено лиш до 487 = 1094 р. Відомий всевітній історик ибн-аль-Асір (1160-1232) титулує цю [ибн]-аль-Гамаданієву працю попросту як „Таріх“ (= „Історія“)³⁾. Ибн-аль-Асірив ученик ибн-Халликян (1211-1282), що користувався нею в своїм біографічному словнику частенько, зве її або таксамо „Таріх“ Мохаммеда ибн-‘Абдальмалика аль-Гамаданія⁴⁾, або „Продовження“ (= „Мозеййаль“, чи „Зейль“) ибн-аль-Гамаданія⁵⁾, або називає цю книгу повним її титулом: „Пізніші звістки“ (= „Аль-ма‘ариф аль-мотааххира“) Мохаммеда ибн-‘Абдальмалика аль-Гамаданія⁶⁾. Цитує ибн-Халликян ще й инше писання цього автора: „Додаток до Табақат (= „Життєписних розрядів“) Абу-Исха́ка Шіразького“⁷⁾, та й мабуть чи не тую саму працю має він на увазі, коли покликається на „слова Мохаммеда ибн-Абдальмалика

¹⁾ до 1118 (= 512 р.) — коли це про нього, а не про иншого ибн-аль-Гамаданія свідчить, приміром, біографічний словник ибн-аль-Кифтія (пом. 1248): „Таріх аль-хокамá“ вид. Ю. Ліпперт (Липськ 1903), див. ст. 111.

²⁾ Каталог Слена (№ 1469).

³⁾ Прим., так зве її ибн-аль-Асір (егип. вид. 1290 = 1873 р.) т. X, ст. 247 під роком 521 = 1127 де згадує про смерть цього автора („са́зіб-ат-Таріх“). Під роком 471 = 1078 (т. X, ст. 41) покликається ибн-аль-Асір попросту на „ибн-аль-Гамаданія“, без назви його писання.

⁴⁾ Див. біографічний словник ибн-Халликяна, егип. вид. 1310 = 1893 р., т. II, ст. 68 = Slane: Biographical Dictionary, т. III (1868), ст. 284; егип. вид., т. II, 70 = Slane III, 290.

⁵⁾ Ибн-Халликян егип. II, 69 („закара-һу ибн-аль-һамаданіййін фі „з-Зейль“) = Slane III, 289 („Muzaiel, appendix“), у статті про Абу-Шоджу Рудраверського.

⁶⁾ Титул „Аль-ма‘ариф аль-мотааххира“ — у ибн-Халликяна, егип. I, 98 = Slane I, 280; егип. II, 117 = Slane III, 422.

⁷⁾ егип. вид. т. I, ст. 277 = Slane II, 90. Тут ибн-Халликян титулує автора трохи величчійш: „А б у - ‘ А б д а л л а х Мохаммед ибн-‘Абдальмалик аль-Гамаданій“.

аль-Гамаданія в його книзі, яку він назвав „Онwán ас-сіяр“¹⁾. Помер цей [ибн]-аль-Гамаданій року 507 = 1127²⁾. Дехто з арабів здавна плутає обох гамаданців: Абу-Шоджу Мохаммеда ибн-аль-Хосейна Рудраверського — з Мохаммедом ибн-Абдальмаликом аль-Гамаданієм, зливаючи їх в одну особу. Вже й автор словника мудреців ибн-аль-Кифтий (пом. 1248) висловлюється якось хитко й непевно³⁾, а цілком нехитко вчинив таку плутанину „Фахрій“ 1302 р.⁴⁾. Ідучи за помилкою саме „Фахрієвою“, допустивсь тієї самої плутанини навіть такий авторитет європейської арабістики-історіографії, як Ф. Вюстенфельд у відомій своїй праці: „Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke“ (Геттінген 1882, № 227, ст. 77). Дивуватися, що вчений довірливо поклавсь на „Фахрія“, нема чого (будь-що-будь, „Фахрій“ де-інде дає звістки зовсім солідні і перевірені). Коли щось дивно, то лиш те, що ота плутана помилка могла трапитися саме-іменно у Вюстенфельда; дивно, яким чином такий історіограф, як Вюстенфельд, у рубриці про Абу-Шоджу Рудраверського не використав (ба, навіть серед джерел своїх тут не згадав) біографічного словника ибн-Халликяна, хоч не хто-ж, як сам-таки Вюстенфельд, уперше видав того ибн-Халликянового біографічного словника в світ⁵⁾.

Будь-як-будь, згадати про це ідентифікування двох різних арабських авторів нам — очевидячки — тут треба було.

Чи повний дійшов до нас „Зейль“ Абу-Шоджі?

Ибн-аль-Асір (пом. 1232), дійшовши у своїй історичній всезбірці до р. 389 = 999, зазначає: „Тут кінець того, що міститься в Додатку („Зейль“) везіра Абу-Шоджі“ [додатку—до історії ибн-Мискавейга]⁶⁾. В Амедрозовому виданні ми бачимо, що опублікований текст історичного оповідання справді кінчається подіями 999 р. Інакше сказати: в друкованому виданні ми працю Абу-Шоджі Рудраверського маємо перед собою цілу, а не дефектну, і можемо судити про ню точно.

Барон В. Розен у своїй дисертації: „Императоръ Василій Болгаробойца, извлечение изъ лѣтописи Яхъи Антіохійского“ (Спб. 1883, додаток до 44 тома „Записокъ Имп. Академіи Наукъ“), порівнюючи оповідання Ях'ї Антіохійського XI в. про Русь⁷⁾ з тим оповіданням,

¹⁾ єгип. *вид. I, 140-141 = Slane I, 405, в статті про Насиреддовлю Хамданіда. „Онwán ас-сіяр“ можна приблизно перекласти: „Життєписні заголовки“.

²⁾ Див. у ибн-аль-Асіра, єгип. вид. 1290 = 1873, т. X, ст. 247, під р. 521 = 1127: „Цього року помер Мохаммед ибн-Абдальмалик ибн-Ибрагім ибн-Ахмад Абуль-Хасан ибн-Абіль-фадл аль-Гамаданій аль-Фарадій, автор Історії (сáзиб ат-Тáрїх)“.

³⁾ Порівн. ст. 111 в Липпертовому виданні „Тáрїх аль-хокамá“ (Липськ 1903).

⁴⁾ Див. Альвардтове видання „Elfahri“ (Гота 1860) ст. 346; франц. перекл. E. Amap в XVI т. „Archives Marocaines“ (Пар. 1910), ст. 515.

⁵⁾ Стаття про Абу-Шоджу Рудраверського міститься в Вюстенфельдовому виданні ибн-Халликяна під № 712. Англійський переклад Слена (про Рудраверія див. т. III, ст. 288-290) вийшов у світ 1868 р. і безперечно був добре відомий Вюстенфельдові.

⁶⁾ Ибн-аль-Асір, єгип. вид. т. IX, ст. 57.

⁷⁾ До літопису Ях'ї ми ще звернемося нижче (ст. 387).

яке ми знаходимо у ибн-аль-Асіра XIII в.¹⁾, сконстатував, що у ибн-аль-Асіра є такі подробиці, яких нема у Ях'ї Антіохійського і які ибн-аль-Асір — живовидячки—повинен був зачерпнути з инакшого джерела, не з Ях'ї. Тепер, коли ми порівняєм ибн-аль-Асіра XIII в. із знайденим і опублікованим Абу-Шоджею Рудраверським XI в., то побачимо поміж ними обома чималу схожість у викладі подій, з тією—звичайно—одміною, що пізніший ибн-аль-Асір — коротший, а раніший Абу-Шоджа' — довший. І повстає питання: чи не з Абу-Шоджі Рудраверського зачерпнув ибн-аль-Асір свої відомості?

Що ибн-аль-Асір узагалі користувався Абу-Шоджею, це ми вже бачили, хоч-би з вищенаведеної цитати під роком 389=999. Та й деінде ибн-аль-Асір покликається на нашого автора. Але разом з тим ми можемо встановити як факт, що поміж ибн-аль-Асіровими джерелами був ще й Гиляль ас-Сабій XI в. (пом. 1056). Адже дещо з Гилялевої історичної праці (роки 999-1002) заціліло до наших днів²⁾, і коли ми зацілілі Гилялеві фрагменти порівняємо з оповіданням ибн-аль-Асіра за ті самі роки, то порівняння покаже нам навіч, що ибн-аль-Асір користувався Гилялем таки дуже добре. А коли з другого боку порівняємо рік 999 у Гиляля та у Абу-Шоджі, то так само побачимо, що Абу-Шоджа' попросту вкорочував Гиляля. Отже можна вважати, що й для нижче у нас поданого оповідання про візантійські усобиці й про хрещення Руси джерелом був і для Абу-Шоджі XI в. і для ибн-аль-Асіра XIII в. не хто як Гиляль XI в. Тую працю Гиляля ас-Сабія дуже шанували учені люди халіфату. От, наприклад, що каже автор „Історії мудреців“ = „Таріх аль-хокамá“ ибн-аль-Кифтій (пом. 1248): „Коли ти хочеш читати добру, послідовну історію, то найперше маеш Табарія, а далі йде праця Табіта ибн-Синана (ас-Сабія), що починається за скількись літ перед тим часом, до якого довів історію Табарій, і доходить до 363=974 року; того року Табит помер. Далі йде писання Гиляля ас-Сабія, Табитового небожа: Гиляль продовжує книгу свого дядька Табіта і доводить літопис до 447(=1055) року. Ніхто споміж Гилялевих сучасників не вмів так добре судити про події і вглядатися в таємниці династій, як він: бо він того навчивсь од свого діда, що секретарював у державній канцелярії і знав усі події; та й сам він, Гиляль ас-Сабій, був секретарем у канцелярії і, знаючи всі звістки, які туди надходили, вносив їх до своєї літописної збірки“³⁾.

¹⁾ Відповідний уступ з ибн-аль-Асіра переклав бар. Розен на ст. 200-202. Арабський текст — єгип. вид. т. IX, ст. 16, під 375 = 985 р.

²⁾ Н. Amedroz: а) Three years of Buwaihid rule in Baghdad (A. H. 389-393), fragments of the history of Hilal as-Sabi — „Journal of the R. Asiat. Soc.“ 1901; — б) в окремому виданні, Лейден 1904; в) те саме в III т. Амедрозового видання ибн-Мискавейга (Оксфорд 1921), ст. 333-460.

³⁾ Ибн-аль-Кифтій: „Таріх аль-хокамá“, вид. Ю. Липперт (Липськ 1903), ст. 110. Цюю цитату я вже був наводив у своїй „Історії Персії“ I (К. 1923), ст. 120, в розділі „Про джерела для історії бовейгидів“.

Оповідання Абу-Шоджі Рудраверського XI в. про візантійські усобиці та охрещення русів, як відомо, не є єдина арабська звістка XI в. про ці події: оповідає про них і Ях'я Антіохійський. Коли ми порівняємо обох авторів XI в., то побачимо, що у Ях'ї є чимало таких подробиць, яких нема у Абу-Шоджі Рудраверського, але з другого боку є у Абу-Шоджі такі подробиці (і то — істотні), яких нема у Ях'ї і які Абу-Шоджа' повинен був списати живовидячки не у Ях'ї¹⁾. І от виникає ще й таке питання: а чи не могли обидва вони черпати із спільного джерела, тоб-то імовірно з Гиляля Сабія, вкорочуючи Гиляля кожен по своєму, один — більше, другий — менше, один — беручи одні подробиці, другий — беручи інші подробиці? — З чисто хронологічного погляду, ставити таке питання можна лиш тоді, коли ми точно знатимем час написання (= дописання) Історії Ях'ї Антіохійського в її остаточній редакції. Бо хоч найстарша редакція Ях'їної Історії — як про це каже сам Ях'я в передмові²⁾ — готова була вже й перед 1014 роком, тільки ж і пізніш Ях'я її переробляв та й доповнював; — коли ж він дописав до краю? Бар. В. Розен зазначав був свого часу (1883), що є в Ях'ї оповідання про 1031-1033 р.³⁾ і що безперечно оповідання торкалося й дальших подій. „Въ видѣ гипотезы“, — зробив висновок бар. Розен, — „я позволю себѣ высказать, что История Яхьи заканчивалась 458 (1066) годомъ... Конецъ его истории совпадаетъ съ концомъ его жизни, послѣдовавшимъ по всей вѣроятности въ 458 (1066) году“ (ст. 054, 056-057). Коли так, то хронологічно цілком припустима річ, що і Ях'я Антіохійський (пом. бл. 1066) і наш автор Абу-Шоджа' Рудраверський (пом. 1095) могли обидва, хоч не по однаковому і з неоднаковими тенденціями, користуватися працею Гиляля ас-Сабія, який помер 1056 (раніш од Ях'ї); що правда, Гиляль остаточно довів свого літописа аж до 1055 р., та частками запевне публікував свою працю ще й значно раніш, і знати її міг ширший світ іще й перед тим. Додати до цього можна ще ось яке міркування. Ях'я Антіохійський (з професії лікар) приятелював з відомим лікарем ибн-Ботланом⁴⁾, а той — знов — щиро приятелював з Гилялем⁵⁾. Чи знав і Ях'я особисто Гиляля, це нам

¹⁾ Один з таких випадків підкреслено нижче, в нотатці до перекладу, ст. 392.

²⁾ Розен: Императоръ Василій Болгаробойца, Извлечения изъ летописи Яхьи Антіохійскаго, Спб. 1883, ст. 029; I. Kratchkovsky et A. Vasiliev: Histoire de Yahya-ibn-Sa'ïd d'Antioche (вып. 1, в XVIII томі Patrologia Orientalis, Пар. 1924), ст. 708.

³⁾ Назв. дисертація (1883), ст. 018, ст. 053.

⁴⁾ 1063 р. вони зустрічалися в Антіохії, — і ибн-Ботлан, в написаному тоді трактаті, прихильно зве Ях'ю „шановним старцем, світочем сучасної науки, видатною людиною віри та доблесті, автором високоцінних писаннів“. Див. у бар. Розена: „Императоръ Василій Болгаробойца“ ст. 052, — на підставі біографічного словника лікарів ибн-Абі Осаїбїї (пом. 1270; повна цитата у бар. Розена на ст. 035).

⁵⁾ Див. біографічний словник лікарів-мудреців: „Tārīx аль-хокамâ“ ибн-аль-Кифтія (пом. 1248), вид. Ю. Липперт (Лпц. 1903), 294 внизу, в довгому розділі про ибн-Ботлана. Ибн-аль-Кифтія наводить листування ибн-Ботлана з Гилялем (ибн-Ботлан ділиться з Гилялем своїми вражіннями з подорожі).

не відомо, але знати Гилялеві писання, або й листуватися з Гилялем, була для Ях'ї, одного з тієї трійці, аж надто легка річ¹⁾. Зрештою, це все лиш здогади, на які нам дасть точнішу відповідь хіба повне видання широкої редакції літопису Ях'ї Антіохійського²⁾.

А. Кр.

II.

Од перекладача.

Я подаю переклад з Абу-Шоджі Рудраверського мовою не українською, а російською. Це для того, щоб читачі не-орієнталісти легше могли робити порівняння з текстом російського перекладу Ях'ї Антіохійського (бар. Розена). Завважу, що для мене (хоч і природнього араба) декотрі місця арабського оригіналу XI в. не були прозоро-ясні, — і я, щоб їх зрозуміти точніш, удавався за порадою до акад. Аг. Кримського. Та ще певні виправки в мій переклад повносив акад. Аг. Кримський вже як читав коректурні відбитки. За вділену допомогу складаю йому подяку.

Т. Кезма.

[ст. 12]. [Год 370 = 980]. В этом году было получено письмо от Аби-Алия Хасана ибн-Алия Тамимийца о задержании Варды-византийца [Склероса].

Объяснение причины этого.

Когда скончался византийский царь Роман, случилось, что Никифор-доместик, человек политики и настойчивости, сделал было набег на некоторые страны ислама и, многих там поранивши и убивши, возвратился. О смерти Романа узнал Никифор тогда, когда приблизился к Константинополю. Тогда собрались у него предводители войска и сказали ему: „Царь ушел [на тот свет] и оставил после себя двух сыновей, у которых нет никакого богатства, к тому-же они оба малолетни. Заместить их в управлении государством никому не подобает кроме тебя. В этом мы видим [ст. 13] соблюдение интересов государства и его обитателей“. Никифор отказался. Тогда они снова повторили сказанное, пока он наконец согласился. Согласившись, он вошел к двум царевичам и объявил себя их слугою, покровителем и заместителем. Затем он надел корону, женился на их матери.

Впоследствии он порвал свои узы любви с нею, и она осталась одинокой.

¹⁾ Звичайно, що Гиляль не міг бути єдиним джерелом для Ях'ї, бо той живонидячки користувався і авторами візантійськими. Про це див. розділ: „Къ вопросу об источникахъ Яхъи“ в дисертації барона Розена, ст. 081-091.

²⁾ „Annales Yahia Ibn Saïd Antiochiensis“ (Бейрут-Париж 1909), що видав єзуїт о. Л. Шейхо — то коротка редакція. Тепер у XVIII томі паризької „Patrologia orientalis“ акад. І. Крачковський та А. Васильєв друкують з французьким перекладом широку редакцію: „Histoire de Yahya-ibn-Saïd d'Antioche“, але досі вийшов тільки 1-й випуск (Пар. 1924, ст. 701-833), до подій 970 р.

Рассказ в том, что придумала эта женщина, пока ей наконец, вследствие нерешительности Никифора, удалось убить его.

Написала она к сыну Цимисхия и возбудила в нем желание убить Никифора, и стать правителем на его место. Установилось между ними согласие, и Цимисхиевич, с десятью солдатами из приближенных к нему, тайно прибыл во дворец, в котором она жила с Никифором. Она его туда ввела ночью. Никифор обыкновенно просиживал большую часть ночи за рассматриванием дел и чтением докладов¹⁾. При дверях его обиталища, в котором он имел свою постель, ночевало двое евнухов. Когда Цимисхиевич оказался внутри дворца, тогда он со своими людьми набросился на это место, убили обоих евнухов, проникли к Никифору и умертвили его. Поднялся шум и крик, и все случившееся обнаружилось.

Цимисхиевич завладел положением и захватил Льва брата Никифора и Вард[иса-Фоку] сына Льва²⁾. Льва он ослепил, а Вард[иса-Фоку] связал и отправил в одну приморскую крепость. После этого он отправился в Сирию и там натворил не мало дел и дошел до Триполя. Жители ему не захотели повиноваться, и [Цимисхиевич] осадил их³⁾.

У матери обоих царевичей был брат-евнух, в руках которого находилось везирство со времени императора Романа. Брата этого звали Бракимос (=Паракимоменос)⁴⁾. Говорят, что он всыпал яду не то в питье, не то в пищу Цимисхиевича. Почувствовавши яд в своем теле, Цимисхиевич повернул обратно в Константинополь, но по дороге умер. После этого всем положением завладел Паракимоменос.

[В это время] одним из видных военачальников был Варда [Склерос], сын Мюнира⁵⁾. Жил он в одной [стр. 14] из провинций. Он возимел сильное желание завладеть положением вещей, а для этого собрал обильные силы и попросил войска у пограничных мусульман. Вступил [Склерос] в переписку с Абу-Таглибом Хамданидом, заключил с ним дружбу и породнился. Царевичи высылали против него одно войско вслед за другим, но он их разбивал и побеждая направился на Константинополь. Тут он внезапно нажал на обоих царевичей и поставил их в безвыходное положение. Тогда они отпустили на волю Вардиса [Фоку] сына Льва, привлекли его на свою сторону, заключили с ним клятвенный союз и выслали его со мно-

¹⁾ Так я перекладаю слово „сілар“, яке, зрештою, може значити й „історія“. Т. К.

²⁾ В оригіналі тут попросту ймення „Вард“. Та я його скрізь перекладатиму далі, як „Вардіса-Фоку“ (так він зветься де-інде), щоб одрізнити його од того Варди-Склероса, за якого буде ширша мова нижче. Т. К.

³⁾ Диви про це — історію ібн-аль-Калансія ст. 12-14. Увага видавця.

⁴⁾ Василь, брат бабуні царевичів. Увага видавця.

⁵⁾ „Мюнір“ це мабуть титул (— „світліший“?). В дужках я додаю тут (і далі додаватиму) ім'я „Склерос“, щоб одрізнити цього Варду-Склероса од Варди-Фоки.— Т. К.

жеством войск на встречу Варде [Склеросу]. Произошли между ними многочисленные битвы, во время которых они явственным образом уничтожали друг друга. Наконец они вступили в единоборство друг с другом и бились до тех пор, пока шлемы не упали с их голов. После того Варда [Склерос] был обращен в бегство. Он вступил в страну мусульман и подошел под Меяфарикин, на расстояние какой-нибудь мили (фарсаха) от него (а в это время там находился камергер Абу-Алий Хасан, сын Алия Тамимский). И написал он [Склерос] к [бовеихидскому султану] Адодеддовле и послал к нему своего брата, которого тот очень хорошо принял, дал ему собственноручное письменное заверение в безопасности и отослал его назад с сердечным обещанием помочь ему и выручить его.

За ним [посланцем от Склероса] прибыл посланец от царя Византии¹⁾, стараясь склонить благожелательство Адодеддовли на свою сторону. [Адод] решительно предпочел душею стать на сторону византийского царя, а не Варды [Склероса], и у него составил замысел, как бы схватить [Склероса]. О том, как бы его запоймать и заполучить, он написал к Абу-Алию Тамимийцу. После обмена посольствами между ними о свидании, Абу-Алий вышел к нему [Склеросу], схватил его вместе с его сыном, братом и некоторыми из его друзей и отправил их всех сначала в Меяфарикин, а затем препроводил в Град мира (Багдад).

Правильное мнение-совет, который возымели и высказали Варде [Склеросу] сотоварищи его, но он пренебрег им и поступил по своему.

Главные из сотоварищей Варды [Склероса] собрались было у него, пока его еще не схватили, и сказали ему: „Мы не усматриваем, чтобы наше предприятие было поддержано со стороны Адодеддовли помощью и подкреплением. Ведь между ним и обоими византийскими царями идут о нас переговоры. Мы не застрахованы от того, что они соблазнят [Адоду] завладеть нами. Поэтому, лучше нам отбросить самообольщение, расстаться с здешними местами и возвратиться в византийскую землю — с миром, [стр. 15] если он нам удастся, или с войною, в которую мы вложим все свои старания. Одно из двух: или мы победим, или отойдем с полным почетом“. На это [Склерос] сказал: „Это не совет. Про Адодеддовлю мы кроме хорошего ничего не можем думать. Нельзя же так: сначала обратиться к нему, а затем бросить его, не узнавши сперва, что он замышляет“. — Когда [Склерос] таким образом стал прекословить им, то многие из них оставили его и разлучились с ним.

Пробыл в узах Варда [Склерос] и его брат и сын до тех пор, пока не освободил их Самсамедовля при конце своей жизни, как об этом будет рассказано в дальнейшем, если Богу будет угодно.

¹⁾ тобто од одного з царевичів.—Т. К.

[Ст. 111]. [Року 375—985]. В этом году благодаря заступничеству Зияра ибн-Шейрагуя был освобожден византиец Варда [Склерос] и все пленные, которые были вместе с ним.

Объяснение того положения, в котором находился Варда [Склерос], и того, как совершилось его освобождение и возвращение в византийскую страну.

Раньше было упомянуто о том, что его схватили в дни [бовеидского султана] Адодеддовли. Он оставался в плену до этого времени [в Багдаде]. И вот Зияр начал ходатайствовать об его освобождении и побеседовал с [султаном] Самсамеддовлею, советуя привлечь его [Склероса] на их сторону. Поставлены были [Склеросу] те условия, которые он должен был выполнить, и обещаны были обязательства [султана] по отношению к нему. Исполнение как обязательств, так и условий, было обеспечено взаимными уверениями. Условия, поставленные ему [Склеросу] были следующие: чтобы он признал благодеяние, оказанное ему со стороны [султана] Самсамеддовли; чтобы он был в войне с теми, кто будет воевать против [султана], и был бы в мире с теми, кто будет жить [с султаном] в мире, неодновременами-ли, одновременами ли; чтобы он освободил всех мусульман, которые томятся в плену и мучаются в неволе, и помог бы им возвратиться на родину с обеспечением целости их самих, жен, имущества и детей; чтобы он не снаряжал никакого войска на границы и не потворствовал бы изменнически кому-либо из своих сделать это; чтобы он сдал семь византийских крепостей со всеми их уездами (расатиq) и угодьями, в заселенном и благоустроенном виде; чтобы он в продолжении всей жизни выполнял предъявленные ему условия. Обязательства же, обещанные ему [Склеросу], были следующие: освободить его и охранять от вражеских рук, пока он не выйдет в полном довольстве из пределов государства [стр. 112] Самсама вместе со всеми приближенными, которые его окружают. По отношению же к крепостям, которые [Склерос] передаст, обещалось ему поступить по общепринятому обычаю, а именно: охранить их жителей, признать за ними их владения и их права, и предоставить им совершение сделок и прочих взаимоотношений согласно их обычаям и установлениям. От [Склеросова] брата Константина и сына - Романа были взяты такие же заверения в верности, как и от него. Обо всем этом были написаны грамоты и свитки, на подписание которых было испрашено разрешение халифа ат-Тай-лилляни. Халиф такое разрешение дал и приказал точно соблюдать основы и положения договора. Когда все было точно установлено, [Склероса] освободили и принесли ему денег и одежду. И воссел Самсамеддовля в ожидании встречи с ним [Склеросом].

*Изложение церемониала сидения Самсамеддовли в присутствии
Варды [Склероса].*

Вот что говорит автор этой истории [саъиб ат-таріх)¹⁾, лично бывший с Самсамеддовлею, когда тот сел, чтобы Варда [Склерос] застал его, увидел бы его, послужил бы ему²⁾ и поблагодарил бы его. [Автор] говорит [следующее]:

Время было зимнее. Весь дворец (дър) и его помещения были полны великолепного убранства. Златотканые парчевые занавеси висели на дверях. Конюшие в прекрасных костюмах и верхних разноцветных туниках стояли рядами у его [султанского] трона, а трон был воздвигнут в золотом приделе двора, двери которого выходили в сад и в часть двора (саън). За ними [конюшими] стояли дейлемцы³⁾, в таком же порядке и в таких же костюмах — и так вплоть до р. Тигра. Варда [Склерос] с братом своим и сыном своим прибыли на челне, который был послан за ними. Между выстроившимися рядами они прошли до Самсамеддовли. Перед ним стояли жаровни, в которых горели куски алоевого дерева (уд).

Когда Варда [Склерос] приблизился к нему, то принаклонил свою голову и поцеловал у него руку. Для Варды [Склероса] были приготовлены сидалище и подушка, на которых он и сел. [Султан] Самсамеддовля спросил у него про его обстоятельства⁴⁾. Тот выказал султану свои благопожелания и поблагодарил его на греческом языке⁵⁾, а переводчик переводил и его речь, и ту, которая была обращена к нему [от султана]. [Склерос] сказал приблизительно следующее: „О, царь! Ты облагодетельствовал меня тем, чего я не заслуживаю, но свое доброе дело ты сделал тому, кто его по достоинству оценивает. Прошу Бога помочь мне повиноваться тебе и выполнить то, чему меня обязывает твое отношение ко мне“. После этого он встал. [ст. 113] Камергеры и придворные прошли перед ним, как это они сделали, когда он входил. На челне он возвратился в свое жилище.

*Повествование о том, что произошло с Вардой [Склеросом] после
его отъезда из Багдада.*

Когда [Склерос] отъехал по направлению к своей стране, он привлек на свою сторону многих кочевников, соблазняя их всякими дарами. И продолжал он свой путь, пока не достиг до Малатии, где правителем от обоих византийских царей был Колейб. Считался он

¹⁾ Подробности, які далі оповідаються, нема у Ях'ї Антиохійського, — і тому ясно, що згаданий „автор цієї історії“, з якого черпає Абу-Шоджа, є в кожному разі не Ях'я. Т. К.

²⁾ себ-то „назвав-би себе покiрним його слугою“. Т. К.

³⁾ тоб-то земляки бовейгiдського султана. Т. К.

⁴⁾ простіш: осведомнася, как он поживает. Т. К.

⁵⁾ Надруковано: „би р-русіійіе“, але читати треба безперечно: „би р-румійіе“. Т. К.

за одного из друзей Варды [Склероса], как это видно из вышеупомянутого донесения, которое написал ибн-Шахрам¹⁾. Колейб с верностью подчинился [Склеросу] и сдал ему все, что у него было запасено. [стр. 114] Этим он уладил расстроенные [Склеросовы] дела и укрепил его приверженцев. После этого [Склерос] продолжал свой путь против Вардиса [Фоки] сына Льва, угрожая ему войной. Произошел между ними обмен посольствами, закончившийся мирным соглашением, по которому Константинополь и все, что к нему примыкает, должно было принадлежать Вардису [Фоке] сыну Льва, а все, что по ту сторону моря, должно было принадлежать Варде [Склеросу]. Скрепивши свое соглашение клятвами, они условились встретиться. Оба [Склерос и Фока] вышли на встречу друг другу и сошлись в намеченном для свидания месте. Вардис [Фока] сын Льва использовал этот удобный момент и схватил [Склероса].

Рассказ о том, как Вардис [Фока] сын Льва, изменнически поступивши с Вардою [Склеросом] и, схвативши его затем переменил свое отношение к нему на лучшее и освободил его.

[Вот так] Варда [Склерос] доверился было тем обещаниям и клятвам, которые надавал ему Вардис [Фока], а Вардис [Фока] счел это за удобный случай, посланный ему судьбою, изменнически поступил с Вардою [Склеросом] и схватил его. Он послал [Склероса] в одну из многих крепостей; но, когда поразмыслил над тем, что сделал, то увидел он, что вступил на отвратительный путь, который заклеймит его как изменника и покроет память о нем стыдом и позором. Далее увидел он, что совершил такой поступок, который способен всякого отвратить от дружбы и союза с ним, всякого заставит подальше держаться от него. Поэтому, Вардис [Фока] спохватился и поспешил освободить [Склероса], извинился перед ним и возобновил с ним дружеское согласие. После этого они оба возвратились к той приязни и согласию, которые были между ними ранее, и устранили всякие поводы к разладу и раздорам.

Наш автор.

Ях'я Антиохійський, переклад бар. Розена, ст. 23.

Вардис [Фока], расставшись [со Склеросом], расположился [стр. 116] вблизи Константинополя, объявляя войну Василию и Константину, византийским царям. Общее настроение было за него; войска и население присоединились к нему. И остались оба царя

И взбунтовался открыто Варда Фока и провозгласилъ себя царемъ въ среду, день праздника Креста, 14 Айлуля (Сентября) 1298 (987), т. е. 17 Джумады I 377 и овладѣлъ страню грековъ до Дорилеи и до берега моря, и дошли

¹⁾ Про це була загадка у Абу-Шоджі на ст. 29.—Т. К.

Абу-Шоджа́ Рудраверський.

с малым количеством людей внутри города и его неприступных твердынь.

Посредством какого приема возвратили оба византийские императора спокойствие своему пошатнувшемуся положению.

Когда их положение пскслебалось, они вступили в сношения с царем русов и попросили у него помощи. На это он предложил им выдать за него замуж их сестру. Они оба на это согласились. Но женщина воспротивилась отдать себя тому, кто разнствует с нею в вере. Начались об этом переговоры, которые закончились вступлением царя русов в христианство. Тогда брак был заключен, и женщина была подарена ему [царю русов]. Он послал им обоим на помощь великое число своей дружины (аґґаби-ни)¹⁾, причем все были большой силы и отваги. Когда помощь прибыла в Константинополь, они переправились через море [пролив] на кораблях для встречи с Вардисом [Фокдю]. Тот, глядя на них, не придавал им значения и подшучивал над ними: как это они так самообольщены в своем предприятии! Едва они высадились на берег и оказались на одной земле с врагом, как разгорелся между ними бой²⁾, и победителями вышли русы. Они убили Вардису [Фоку], и войска его рассеялись.

Дела же обоих царей сразу направились к укреплению и успокоению, и стала сильна их власть, которая успела была пошатнуться и ослабеть.

Ях'я Антиохійський.

войска его до Хрисополя. И стало опаснымъ дѣло его, и былъ имъ озабоченъ царь Василій по причинѣ силы его войскъ и побѣды его надъ нимъ. И истсщились его богатства, и побудила его нужда послать къ царю русовъ, — а они его враги, чтсбы просить ихъ помочь ему въ настоящемъ его положеніи. И согласился онъ на это. И заключили они между собою договоръ о свойствѣ, и женился царь русовъ на сестрѣ царя Василія, послѣ того какъ онъ поставилъ ему условіе, чтобы онъ крестился и весь народъ его страны, а они народъ великій. И не причисляли себя русы тогда ни къ какому закону и не признавали никакой вѣры. И послалъ къ нему царь Василій вполсѣдствіи митрополитовъ и епископовъ, и они окрестили царя и всѣхъ, кого обвиняли его земли, и отправилъ къ нему сестру свою, и она построила многія церкви въ странѣ русовъ. И когда было рѣшено между ними дѣло о бракѣ, прибыли войска русовъ также и соединились съ войсками грековъ, которыя были у царя Василія, и отправились всѣ вмѣстѣ на борьбу съ Вардою Фокою моремъ и сушей въ Хрисополь. И побѣдили они Фоку и завладѣлъ царь Василій приморскою областью и захватилъ всѣ суда, которыя были въ рукахъ Фоки.

¹⁾ Дослівно: товаришів своїх. Т. К.

²⁾ Дослівно: війна (ґарб). Т. К.

И вступили они в сношения с Вардою [Склеросом], склоняя его на свою сторону, и утвердили его в его наместничестве.

Так он безмятежно прожил долгое время, потом умер, говорят, отравленный.

Василий же преуспевал в царствовании и обнаруживал хорошее понимание политики, светлый ум, решительность, силу и твердость, так что мог выдержать войну с болгарами в течении тридцати пяти лет. Война между ними не прекратилась до тех пор, пока он не победил их и завладел их землями. Оттуда он множество людей изгнал, а на место их поселил греков.

Всюду был распространен слух о его справедливости и любви к мусульманам и долго — думаю — держался и в их землях и в его [собственном] царстве, потому что их [мусульманских] земель он не трогал, а с теми из мусульман, которые оказывались в его владениях, он очень хорошо обходился. ¹⁾

---

¹⁾ Більше у Абу-Шоджі Рудраверського нема про русів нічого.